

Dr. sc. Sanja Grbić*

Dr sc. Dejan Bodul**

PRAVO NA OBRAZOVANJE: IZAZOVI BUDUĆNOSTI KROZ JUDIKATE EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA***

Obrazovanje i njegove reforme u posljednje vrijeme ulaze u žarište političkih rasprava. Prisutni su legislativni iskoraci, ali de facto realizacije još uvijek nema. Ipak, u pravnoj književnosti je naznačeno kako je svaka demokratska država odgovorna upravljati sustavom obrazovanja u skladu s načelom dobrog gospodara, osiguravajući dostupnost svih razina obrazovanja kako u prostornom, vremenskom tako i u financijskom smislu. Iako zakonodavci poduzimaju aktivnosti koje za cilj imaju afirmaciju općeg prava na obrazovanje, jednakog pristupa obrazovanju, zabrane svakog oblika diskriminacije i nejednakosti u obrazovanju i sl. autori će, prvenstveno, analizirajući judikaturu Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) prikazati u kojoj su mjeri Republika Hrvatska i Republika Srbija poduzimanjem legislativnih, administrativnih, institucionalnih i drugih mjera doprinijele istinskoj implementaciji punog i općeg prava na obrazovanje. Sekundarni cilj je sumarno usporediti obrazovno zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj sa zakonodavstvom u Republici Srbiji. Usporednopravni prikaz daje uvid u sličnosti i razlike između pravne regulacije, a povijesna pripadnost istoj državi, s obzirom na zajedničku tradiciju i standarde pojedine grane prava, logičan je razlog uzimanja za uzor hrvatskoga i srpskog zakonodavstva.

* Autorica je izvanredna profesorica na Katedri za teoriju prava i države, filozofiju prava, ljudska prava i javnu politiku, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Hrvatska, sanja.grbic@pravri.uniri.hr, ORCID no. R-4134-2018 (Republika Hrvatska).

** Autor je izvanredni profesor na Katedri za građansko postupovno pravo, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Hrvatska, dejan.bodul@pravri.uniri.hr, ORCID no. S-7264-2018 (Republika Hrvatska).

*** Ovaj rad je financiran u okviru projektne linije ZIP UNIRI Univerziteta u Rijeci, za projekat ZIP-UNIRI-130-7-20.

Ključne reči: *Pravo na obrazovanje. – Evropska konvencija o ljudskim pravima. – Evropski sud za ljudska prava. – Odgoj.*

1. OKVIR ZA RASPRAVU

Pravo na obrazovanje može se nazvati osnovnim ljudskim pravom. Rani i predškolski odgoj u Republici Hrvatskoj uređen je Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju¹ i pripadajućim podzakonskim aktima. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje počinje upisom u prvi razred osnovne škole te je regulirano Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.² Novim Zakonom o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti uređuju se temeljna načela obavljanja djelatnosti visokog obrazovanja, znanstvene i umjetničke djelatnosti u funkciji visokog obrazovanja te se utvrđuje osnivanje i djelovanje ustanova u sustavu visokog obrazovanja, znanstvene i umjetničke djelatnosti, stručnog rada, postupak zapošljavanja na radna mjesta i napredovanje znanstvenika, nastavnika i suradnika zaposlenih u ovim ustanovama, te njihova prava i obveze.³ Štoviše, kada analiziramo normativni položaj prava na obrazovanje u pozitivnom zakonodavstvu Republike, nužno je istaknuti da je ono zajamčeno Ustavom kao jedno od ljudskih prava i sloboda.⁴ Analizom možemo zaključiti da je položaj prava na obrazovanje na normativnom planu zadovoljavajući.

Analizirajući zakonodavni okvir Republike Srbije⁵ vezano za pravo na obrazovanje počevši od predškolskog odgoja pa na dalje također možemo konstatirati kako je normativni plan zadovoljavajući.⁶

- 1 Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, *Narodne novine*, br. 10/97, 107/07, 94/13, 98/19 i 57/22.
- 2 Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi *Narodne novine*, br. 87/08, 86/09, 92/10, ispr. –105/10, 90/11, 16/12, 86/12 – pročišćeni tekst i 94/13, 152/14, 7/, 68/18, 98/19, 64/20. i 151/22.
- 3 Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, *Narodne novine*, br. 13/21.
- 4 Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 5/14, čl. 64, 66, 129a.
- 5 Pored ustavnih odredbi, Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/06 i 115/21. navedenih u poglavlju 2, čl. 71 (vid. Vladan Petrov, Darko Simović, *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd 2018) u nekoliko sistemskih zakona postulirano je pravo svakog građanina na besplatno osnovno obrazovanje, a od značaja su i sljedeći zakoni: Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 18/10, 101/17, 113/17 – dr. zakon, 95/18 – dr.

U obje zemlje, na praktičnoj empirijskoj razini, doktrina je istaknula kako je za kvalitetno obrazovanje nužno poraditi na sljedećim točkama. To su: (1) troškovi putovanja; (2) kapacitet učeničkih domova za mlade u srednjem obrazovanju; (3) kapacitet studentskih domova za studente visokih škola i fakulteta; (4) odnos proračunskog i samofinancirajućeg statusa; (5) opseg stipendija i kredita u troškovima studiranja.⁷ Naravno, ovo su problemi i puno jačih ekonomija.

Dakle, kako su *de lege lata* normativna rješenja u potpunosti usklađena s međunarodnim standardima, analizirati ćemo praksu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) vezano za postupke povrede prava na obrazovanje jer polazimo od pretpostavke da saznanja o ovome mogu biti ključna za razumijevanje problematike rada, kao i za pravilnu primjenu instituta prava na obrazovanje, koje je utemeljeno na europskom pozitivnom pravu.

2. STUDIJA ODABRANIH SLUČAJEVA

U predmetu „koji se odnosio na određene aspekte prava na upotrebu jezika u obrazovanju u Belgiji“ (Belgijski jezični predmet)⁸

zakon, 10/19, 86/19 – dr. zakon, 157/20 – dr. zakon, 123/21 – dr. zakon i 129/21), Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, *Službeni glasnik RS*, br. 55/13, 101/17, 27/18 – dr. zakon, 6/20, 52/21, 129/21, 129/21 – dr. zakon i 92/23; Zakon o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, 88/17, 73/18, 27/18 – dr. zakon, 67/19, 6/20 – dr. zakoni, 11/21 – autentično tumačenje, 67/21, 67/21 – dr. zakon i 76/23; Zakon o učeničkom i studentskom standardu, *Službeni glasnik RS*, br. 18/10, 55/13, 27/18 – dr. zakon i 10/19.

- 6 Sanja Đurđić, Pravo na obrazovanje kao ljudsko pravo, dostupno autorima.
- 7 Agenda za održivi razvoj do 2030. godine (United Nations General Assembly, 2030 Agenda for Sustainable Development with a set of 17 Sustainable Development Goals, <https://sdgs.un.org/goals>, 19.10.2024.); Marko Stojanović, *Celoživotno preduzetničko učenje na Zapadnom Balkanu – Korak napred*, Beogradska otvorena škola, Beograd 2019.; Vesna Jokić, Ksenija Petovar, „Socijalna isključenost i obrazovanje“, *Arhitektura i urbanizam* 27/2009, 46–56 i Dejan Bodul, „O otpustu, tzv. ‘studentskih kredita’ putem instituta potrošačkog stečaja u koautorstvu sa studentima“, *Proces preobrazbe hrvatskoga visokobrazovnog sustava Zbornik koautorskih radova nastavnika Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i studenata*, (ur. Gabrijela Mihelčić *et al*), Pravni fakultet, Rijeka 2014, 179–199.
- 8 Presuda od 23. srpnja 1968, Predmet koji se odnosi na određene aspekte prava na upotrebu jezika u obrazovanju u Belgiji“ (Belgijski jezični predmet), App. No. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64.

skupina roditelja žalila se da zakon koji se odnosio na odredbe o obrazovanju diskriminira po osnovi jezika. S obzirom na postojanje francuskih i nizozemskih govornih zajednica u Belgiji, navedeni zakon određuje da država omogućuje ili subvencionira nastavu na francuskom ili na nizozemskom jeziku, ovisno o tome smatra li se regija francuskom ili nizozemskom. Roditelji djece koja govore francuski, a žive u regiji gdje se govori nizozemski, žalili su se jer se mogućnost izobrazbe njihove djece na francuskom jeziku sprječavala ili bitno otežavala. ESLJP je utvrdio da je razlika u postupanju bila opravdana. Odluku je temeljio na činjenici da su regije uglavnom jednojezične i da nastava na oba jezika ne bi bila održiva. Nadalje, obiteljima u nizozemskim regijama nije bilo zabranjeno omogućiti djeci privatnu poduku na francuskom.

Zakon koji određuje jezik na kojem se pruža školsko obrazovanje prema načelu teritorijalnosti ne dovodi do povrede članka 2 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (EKLJP).

Pravo na obrazovanje, zajamčeno člankom 2 Protokola br. 1 ne zahtijeva da ugovorne strane na svoj trošak osnivaju ili subvencioniraju obrazovanje određenog tipa ili razine, već jamči pojedincima, pod nadležnošću države ugovornice, da koriste obrazovne ustanove koje postoje na njezinom teritoriju, time neizravno definirajući obvezu države da se suzdrži od nametanja diskriminirajućih ograničenja pristupa svojim obrazovnim strukturama.

Da bi „pravo na obrazovanje“ bilo učinkovito, također je potrebno da osoba se obrazuje ima priliku koristiti se primljenim obrazovanjem, tj. ima pravo na stjecanje obrazovanja u skladu s važećim pravilima u svakoj državi kao i službenog priznanja završenih studija. Međutim, pravo na obrazovanje ne podrazumijeva pravo na primanje obrazovanja na jeziku koji su roditelji odabrali. Stoga zakonodavstvo koje određuje jezik na kojem se obrazovanje treba pružati prema načelu teritorijalnosti ne dovodi do povrede prava zajamčenog člankom 2 Protokola br. 1.

U predmetu *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*,⁹ Danska je donijela zakonodavstvo kojim se propisuje obvezna integracija seksualnog obrazovanja u nastavni plan i program državnih škola već u ranoj dobi, kao odgovor na povećanu stopu neželjenih trudnoća

9 Presuda od 7. prosinca 1976, *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, presuda, App. No. 5095/71, 5920/72, 5926/72.

i pobačaja. Roditelji koji su se protivili tome da njihova djeca primaju takvo obrazovanje podnijeli su zahtjev Europskoj komisiji za ljudska prava, tvrdeći da novi zakoni dovode do povrede njihovog prava kao roditelja na obrazovanje njihove djece u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima, prema članku 2 Protokola br. 1 uz EKLJP, prava na slobodu od vjerske diskriminacije prema članku 14, prava na poštovanje njihovog privatnog i obiteljskog života prema članku 8 i njihovog prava na slobodu mišljenja, savjesti prema čl. 9 EKLJP. Komisija je spojila ove zahtjeve i uputila ih ESLJP. Glavno pitanje je bilo je li integracija seksualnog obrazovanja u nastavni plan i program državnih škola dovela do povrede prava roditelja u odnosu na njihova vjerska i filozofska uvjerenja u obrazovanju njihove djece. ESLJP je zaključio da je svrha i priroda integriranog obrazovanja bila legitimni interes države s ciljem smanjenja stope neželjenih trudnoća, a ne indoktrinacija, te da su pružene informacije bile objektivne činjenice i znanje, a ne načela ili uvjerenja. Drugim riječima, nastavni plan i program nisu zagovarali određen moralni zaključak o ponašanju, a obrazovanje se pružalo na objektivan, kritičan i pluralistički način. Stoga, dodatni je nastavni plan i program, za razliku od vjerskog obrazovanja, bio dopušten kao obavezan i nije doveo do povrede članka 2 Protokola br. 1. Stoga, prava roditelja nisu bila povrijeđena tim zakonodavstvom.

Predmet *G.L. protiv Italije*¹⁰ odnosio se na nemogućnost podnositeljice, mlade djevojke koja pati od neverbalnog autizma, da dobije specijaliziranu potporu u učenju tijekom svoje prve dvije godine osnovnog obrazovanja, iako je ta potpora bila predviđena zakonom. ESLJP je ustanovio da je došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 2. Protokola br. 1, utvrdivši da podnositeljica nije mogla nastaviti pohađati osnovnu školu pod jednakim uvjetima kao i ostala djeca i da je ta razlika nastala zbog njezinog invaliditeta. Posebno je istaknuo da talijanske vlasti nisu nastojale utvrditi stvarne potrebe podnositeljice i pružiti prilagođenu podršku kako bi joj se omogućilo da nastavi svoje osnovno obrazovanje u uvjetima koji bi, koliko je to moguće, bili jednaki onima u kojima druga djeca pohađaju istu školu. Konkretno, vlasti nikada nisu razmatrale mogućnost da bi se nedostatak sredstava mogao nadoknaditi smanjenjem cjelokupne obrazovne naknade, tako da bi bila ravnomjerno raspoređena između učenika bez i onih s invaliditetom. Utvrdio je i kako je diskriminacija koju je pretrpjela

10 Presuda od 3. kolovoza 2000, *G.L. protiv Italije*, presuda, App. No. 22671/93.

podnositeljica bila još ozbiljnija zato što se dogodila u kontekstu osnovnog obrazovanja, koje je činilo temelj obrazovanja djeteta i njezine društvene integracije, pružajući djeci prvo iskustvo zajedničkog života u zajednici.

U predmetu *Leyla Sahin protiv Turske*¹¹ podnositeljica je turska državljanka koja je živjela je u Beču od 1999. otkad je otišla iz Istanbula kako bi nastavila svoje školovanje na Fakultetu Medicine na bečkom Sveučilištu. Dolazi iz muslimanske obitelji koja prakticira tradicionalni islam i smatra da joj je vjerska obveza nositi muslimansku maramu na glavi. U relevantno vrijeme bila je student medicine na petoj godini na istanbulskom Sveučilištu. Podnositeljici je, jer je nosila muslimansku maramu, zabranjen pristup na pisani ispit jednog predmeta kojeg je pohađala. Naknadno, Sveučilišne službe, po istoj osnovi, nisu joj dozvolile da se upiše na drugi kolegij, niti joj dopustile pristup različitim predavanjima ili pisanim ispitima. Također, Sveučilište joj je izdalo upozorenje zbog protivljenja Sveučilišnim pravilima odijevanja i suspendiralo ju je sa Sveučilišta na jedan semestar zbog sudjelovala u nedozvoljenom skupu okupljenom u znak protesta protiv tih pravila. Sve disciplinske mjere koje su joj izrečene, opozvane su prema jednom zakonu o amnestiji.

ESLJP ponavlja da je bilo od presudne važnosti da EKLJP bude tumačena i primijenjena na način koji će njezina prava učiniti djelotvornim, a ne teoretskim i iluzornim. Štoviše EKLJP je živi instrument koji mora biti tumačen u svjetlu današnjih okolnosti. Dok prva rečenica članka 2 u biti utvrđuje pristup osnovnom i srednjem obrazovanju, ne postoji jasna granica koja bi visoko obrazovanje odvojila od ostalih formi obrazovanja. Vijeće Europe je naglasilo ključnu ulogu i važnost visokog obrazovanja u promociji ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i za osnaživanje demokracije. Stoga, bilo bi teško zamisliti da u današnje vrijeme postoje institucije visokog obrazovanja koje ne ulaze u opseg prve rečenice članka 2 Protokola br. 1. Iako taj članak ne nameće državi ugovornici obvezu da uspostavi takve institucije, bilo koja država koja to učini ima obvezu omogućiti učinkovito pravo na pristup tim institucijama. U demokratskom društvu, pravo na obrazovanje, koje je nužno u promociji ljudskih prava, ima temeljnu ulogu tako da restriktivno tumačenje prve rečenice članka 2 Protokola br. 1, ne bi bilo u skladu s ciljem ili smislom te odredbe. Stoga, ESLJP je smatrao

11 Presuda od 10. studenog, *Leyla Sahin protiv Turske*, App. No. 44774/98.

da bilo koja institucija visokog obrazovanja koja postoji u današnje vrijeme, ulazi u domašaj prve rečenice članka 2 Protokola br. 1, budući da je pravo na pristup takvim institucijama sastavni dio prava navedene odredbe. U ovom predmetu, ocjenjujući analogijom pitanje postojanja miješanja prema članku 9 ESLJP je prihvatio da su pravila, temeljem kojih je podnositeljici odbijen pristup različitim predavanjima i ispitima zbog nošenja marame, doveo do ograničenja njezinog prava na obrazovanje, usprkos činjenici da je imala pristup sveučilištu i imala pravo pohađati kolegije po vlastitom izboru u skladu s rezultatima postignutim na prijemnim ispitima za sveučilište. U skladu s člankom 9 ograničenje je bilo predviđeno, imalo je legitimni cilj, a i korištene mjere bile su proporcionalne. Poduzete mjere očigledno nisu sprječavale studente u obavljanju obveza određenih uobičajenim oblicima vjerskog izražavanja. Službe na sveučilištu tražile su sredstva kojima bi mogle izbjeći udaljavanje sa sveučilišta onih studenata koji nose marame, u isto vrijeme poštujući obvezu zaštite prava drugih kao i interese obrazovnog sustava. Osim toga, podnositeljica je mogla realno predvidjeti rizik odbijanja pristupa predavanjima i ispitima ukoliko, a što se i dogodilo, nastavi nositi maramu na glavi nakon 23. veljače 1998. U takvim okolnostima, zabrana nošenja marame nije umanjila samu suštinu podnositeljčinog prava na obrazovanje u svjetlu onog što je utvrdio ESLJP u odnosu na ostale članke koji se odnose na podnositeljicu. Također, ono nije bilo u sukobu sa drugim pravima iz EKLJP i pripadajući protokolima. ESLJP je stoga utvrdio da nema povrede čl. 2 Protokola br. 1.

U *Folgero i ostali protiv Norveške*¹² podnositelji u članovi Norveške humanističke organizacije (*Human-Etisk Forbund*) i roditelji čija su djeca u relevantnom razdoblju išla u osnovnu školu.

U jesen 1997. promijenila se satnica u norveškim osnovnim školama na način da je umjesto dva odvojena predmeta – Kršćanstva i Filozofije – uveden poseban predmet Kršćanstvo, religija i filozofija, tzv. KRL. Prije toga su roditelji mogli odlučiti da njihova djeca ne pohađaju predmet Kršćanstvo. Nakon navedenih izmjena, bilo je moguće da djeca ne pohađaju samo pojedine dijelove novog predmeta. U okviru KRL-a učilo se o Bibliji i kršćanstvu kao obliku kulturnog nasljeđa, evangelističkoj luteranskoj vjeri (službena vjera u Norveškoj, 86% stanovnika Norveške pripada toj religiji), ostalim kršćanskim religijama,

12 Presuda od 29. lipnja 2007, *Folgero i ostali protiv Norveške*, App. No. 15472/02.

ostalim religijama i filozofijama u svijetu te o etici i filozofiji općenito. Također, bilo je zamišljeno da će se na taj način promovirati međureligijski dijalog i poštovanje i snošljivost prema pripadnicima različitih vjerovanja i kultura. KRL je uveden u sve razrede tijekom školske godine 1999./2000. Podnositelji i drugi roditelji su bezuspješno zahtijevali da njihova djeca ne pohađaju KRL. Zakon o obrazovanju iz 1998. godine, koji je stupio na snagu 1. kolovoza 1999. propisivao je „učenicu će, na temelju pisanog zahtjeva roditelja, biti omogućeno nepohađanje onih dijelova nastave u konkretnoj školi koji se, sa stajališta vjeroispovijesti i filozofije života učenika, čine suvišnima i nepotrebnima ...“.

Osmoro roditelja (ne uključujući podnositelje) zajedno sa svojom djecom podnijelo je, temeljem Protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, pritužbu Odboru UN-a za ljudska prava. Odbor je tada zaključio kako tako uređena nastava predmeta KRL predstavlja povredu Pakta. Kada je predmet podnesen pred ESLJP on je najprije utvrdio kako je intencija KRL-a bila da proučavanjem kršćanstva zajedno s drugim religijama i filozofijama omogući stvaranje otvorenog i neisključivog školskog okruženja, koje će se s poštovanjem odnositi prema socijalnom porijeklu učenika, njihovim religijskim uvjerenjima, nacionalnosti ili etničkoj pripadnosti. Kao takva, ta intencija je svakako u skladu s načelima pluralizma i objektivnosti određenima u članku 2 Protokola br. 1. Spornim izmjenama Zakona o obrazovanju iz 1998. htjelo se omogućiti prenošenje znanja ne samo o kršćanstvu, već i o ostalim svjetskim religijama i filozofijama. Cilj je bio izbjeći sektaštvo i njegovati međukulturalni dijalog i razumijevanje na način da učenici zajedno rade u okviru jednog predmeta, a ne da im se omogući potpuno izuzimanje koje bi onda opet dovelo do postojanja nekoliko grupa učenika koji se svi bave različitim temama. Sama činjenica da se u okviru predmeta više učilo o kršćanstvu nego o drugim religijama nije dovoljna da bi se otvorilo pitanje povrede članka 2 Protokola br. 1. S obzirom na ulogu kršćanstva u norveškoj povijesti i tradiciji, u nadležnosti je države da odredi okvire i sadržaje satnice. Međutim, razvidno je kako je velika važnost dana kršćanstvu, što posebno proizlazi iz tzv. „kršćanske klauzule cilja“ iz Zakona o obrazovanju iz 1998, prema kojoj je cilj osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja, između ostalog, da učenici, u suradnji i u skladu s obiteljima, dobiju kršćanski i moralni odgoj. Takvo davanje prednosti kršćanstvu proizlazilo je i iz formulacija upotrijebljenih u

zakonu. Štoviše, otprilike polovica tema predviđenih satnicom se odnosila samo na kršćanstvo dok su se u okviru ostalih tema obrađivale druge religije i filozofija. Stoga, tako uređen sadržaj KRL-a navodi na zaključak da je razlika u poučavanju kršćanstva u odnosu na druge religije i filozofije ne samo kvantitativna, već i kvalitativna. Zbog takvih nejednakosti upitno je bi li tako postavljen predmet doveo do promicanja razumijevanja, poštivanja i dijaloga među ljudima različitih vjerskih i drugih uvjerenja. ESLJP je stoga razmotrio i je li mogućnost roditelja da traže djelomično izuzimanje djece s nastave dovoljna kako bi se neutralizirala takva nejednakost. Utvrdio da je takvo djelomično izuzimanje u praksi dovodilo do određenih problema. Naime, roditelji su trebali biti primjereno informirani o detaljima nastavnog programa kako bi mogli unaprijed obavijestiti školu o dijelovima programa koji su, po njihovom mišljenju, nespojivi s njihovim vjerovanjima i uvjerenjima. Roditeljima je pak bilo poprilično teško biti u toku s programom i izdvojiti nespojive dijelove, pogotovo kad se uzme u obzir da je većini roditelja problem predstavljala sama činjenica da se u okviru KRL-a većinom uči samo o kršćanstvu.

Nadalje, iako se inače, kad se traži izuzimanje s religijskih aktivnosti, ne mora navesti razlog, u ovom slučaju roditelji su morali navesti razloge za djelomično izuzimanje. ESLJP je utvrdio kako se osobna vjerska i filozofska uvjerenja dotiču najintimnijih aspekata osobnog života. Iako roditelji nisu bili obvezni otkriti svoja uvjerenja te iako su se školske vlasti usmjerile samo na kontrolu izvršavanja prava roditelja, ESLJP je ipak utvrdio kako je postojao rizik da se roditelji osjete prisiljenima razotkriti školskim vlastima svoja uvjerenja. Također, u slučaju ispitivanja zahtjeva roditelja kojim se traži djelomično izuzimanje, škole bi, u suradnji s roditeljima, trebale primjenjivati fleksibilniji pristup, uzimajući u obzir religijske i filozofske svjetonazore roditelja kao i o aktivnostima koje se provode u okviru samog sadržaja navedenog predmeta. Stoga bi se, u određenom broju aktivnosti, npr. u molitvama, pjevanju himni, sudjelovanjima u crkvenim službama i školskim predstavama, aktivno sudjelovanje moglo zamijeniti samo prisustvovanjem, a misao vodilja bila bi da se učenik isključi s aktivnosti kao takve, a ne da mu bude onemogućeno i upijanje znanja povezanih s takvim aktivnostima. Ipak, po mišljenju ESLJP, razliku između aktivnog sudjelovanja i upijanja znanja ne samo da je teško odrediti u praksi, već to dovodi da se suštinski smanjuje učinkovitost djelomičnog

izuzimanja kao takvog. Osim toga, na čisto praktičnoj razini, roditeljima bi moglo biti neugodno tražiti učitelje da na sebe preuzmu dodatan posao takvog diferenciranog poučavanja. ESLJP je stoga utvrdio da je takav sustav djelomičnog izuzimanja prevelik teret za roditelje, u smislu da ih se izlaže riziku da moraju otkrivati svoja intimna uvjerenja, odnosno, riziku da uđu u sukob samo zbog toga što su tražili takvo izuzimanje. U pojedinim slučajevima, posebno onima koji se tiču aktivnosti religijskog karaktera, djelomično izuzimanje bi čak bilo bolje zamijeniti diferenciranim poučavanjem. Iako bi se to onda teško moglo uskladiti s pravom na obrazovanje i privatni život prema članku 2 Protokola br. 1, tumačenim u svjetlu čl. 8 i 9 EKLJP. ESLJP je podsjetio kako je EKLJP zamišljena da bi „osigurala ne prava koja su čisto teoretska i stoga iluzorna, već prava koja su realna i učinkovita“.

Stoga, ne može se smatrati da je Norveška pokazala dovoljno pažnje kako bi se informacije i znanje obuhvaćeno programom prenijelo na učenike na objektivan, kritičan i pluralistički način u smislu članka 2 Protokola br. 1.

U predmetu *D.H. i drugi protiv Češke*¹³ podnositelji su 18 državljana Republike Češke romskog porijekla. Između 1996. i 1999. podnositelji, koji su u to vrijeme bili maloljetni, raspoređeni su u specijalne škole za djecu s intelektualnim poteškoćama. Odluku o raspoređivanju djeteta u specijalnu školu donosio je razrednik na temelju rezultata testa za utvrđivanje intelektualnih sposobnosti djeteta. Roditelji podnositelja su pristali, a u nekim slučajevima čak isključivo zahtijevali da se njihova djeca smjeste u specijalne škole. U odlukama je stajala pouka o pravu na izjavljivanje žalbe, koje ni jedan podnositelj zahtjeva nije iskoristio. Osporavajući pouzdanost tih testova i tvrdeći da njihovi roditelji nisu bili adekvatno informirani o posljedicama pristanka na upis u specijalne škole, 14 podnositelja zatražilo je od stručnog obrazovnog tijela da razmotri, izvan formalnog žalbenog postupka, upravne odluke o njihovom raspoređivanju u specijalne škole. Stručno obrazovno tijelo je utvrdilo da su sporne odluke u skladu s propisima. Istovremeno, pozivajući se na članak 3 i 14 EKLJP i članak 2 Protokola br. 1 dvanaest podnositelja podnijelo je ustavnu tužbu u kojoj su se žalili, *de facto*, na diskriminaciju u općem funkcioniranju sustava specijalnog obrazovanja i na to da nisu bili adekvatno informirani o posljedicama njihovog raspoređivanja u specijalne škole. Tvrđili su da je njihovo

13 Presuda od 13. studenog 2007, *D.H. i drugi protiv Češke*, App. No. 57325/00.

raspoređivanje u specijalne škole opća praksa koja je rezultat segregacije i rasne diskriminacije koje se ogledaju u postojanju paralelnih obrazovnih sustava, konkretno specijalnih škola za Rome i „redovnih“ osnovnih škola za većinsko stanovništvo. Ustavni sud je odbacio njihove žalbe, dijelom zato što nije bio nadležan u toj stvari, a dijelom zbog toga što su žalbe bile očito neutemeljene. Vijeće je utvrdilo da nije došlo do povrede članka 14 EKLJP u vezi sa člankom 2 Protokola br. 1. Češka je tvrdila da sustav specijalnih škola nije uveden isključivo da bi zadovoljio potrebe romske djece već da su uloženi značajni naponi u tim školama da bi se pomoglo određenim kategorijama učenika da steknu osnovno obrazovanje. Vijeće je primijetilo da se odredbe koje uređuju raspoređivanje djece u specijalne škole ne odnose na etničko porijeklo djece, već da nastoje ostvariti legitimni cilj prilagođavanja obrazovnog sustava potrebama, sposobnostima i invaliditetu djece. Veliko vijeće je utvrdilo kako su Romi postali specifična vrsta ugrožene i ranjive manjinske skupine i da, kao takvi, zahtijevaju posebnu zaštitu, uključujući i onu u oblasti obrazovanja. Podnositelji su tvrdili da su, zato što su bili smješteni u specijalne škole, bez objektivnog i razumnog opravdanja, bili dovedeni u nepovoljniji položaj u odnosu na djecu koja nisu Romi, u usporedivoj situaciji. Stoga, to predstavlja „indirektnu“ diskriminaciju. Dostavili su statističke dokaze, na temelju informacija koje su dobili od razrednika, koji pokazuju da romska djeca čine preko jedne polovine učenika smještenih u lokalne specijalne škole, a da romska djeca čine samo 2.26% ukupne gradske populacije djece koja pohađaju osnovne škole. Veliko vijeće je prihvatilo da, u nedostatku službene državne statistike o etničkoj pripadnosti učenika, statistički podaci koje su dostavili podnositelji možda nisu u cijelosti pouzdani.¹⁴ No, ipak, smatralo je da ovi podaci ukazuju na dominantni trend koji su potvrdili i tužena država i nezavisna nadzorna tijela. Uprkos činjenici da su formulirane u veoma neutralnom tonu, relevantne zakonske odredbe imaju značajno veći utjecaj na romsku djecu. ESLJP je prihvatio da je odluka čeških vlasti da zadrže sustav specijalnih škola motivirana željom da se pronađu rješenja za djecu s posebnim obrazovnim potrebama. Međutim, dijeli zabrinutost drugih institucija Vijeća Europe koje su istaknule da ih brine vrlo pojednostavljen nastavni plan i program koji se provodi u tim školama, a naročito, segregacija do koje je sustav doveo. Kad su u pitanju testovi za

14 *Ibid.*

procjenu intelektualne sposobnosti djece, isti test se primjenjivao na svu djecu, bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Češke vlasti su i same priznale 1999. da su „romska djeca sa prosječnim ili iznad-prosječnim intelektualnim sposobnostima“ često raspoređivana u ovakve škole na osnovu rezultata psiho-testova i da su ti testovi osmišljeni za većinu, a da nisu u obzir uzimali specifičnosti Roma. U ovakvim okolnostima, iako je uvažio napore čeških vlasti da osiguraju školovanje romske djece i poteškoće na koje su nailazili u tom procesu, ESLJP nije uvjeren da je razlika u postupanju između romske i djece koja nisu Romi bila objektivno i razumno opravdana niti da je postojao razuman omjer proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja kojem se težilo. S obzirom da je utvrđeno da je relevantni zakon, koji je bio u primjeni u relevantno vrijeme, imao nesrazmjerno štetan učinak na romsku zajednicu, podnositelji zahtjeva, kao pripadnici te zajednice, nužno su pretrpjeli isti diskriminatorni tretman. Stoga je došlo do povrede članka 14 u svezi s člankom 1 Protokola br. 2.

U predmet *Stoian protiv Rumunjske*¹⁵ podnositelj zahtjeva, djeteta s invaliditetom i njegova majka tvrdili su da rumunjske vlasti nisu omogućile odgovarajući pristup obrazovanju. Podnositelj je mladić s kvadrilegijom. Predmet se odnosi na njegovo upisivanje u dva školska centra u Bukureštu – Školu br. 131 (razredi 5. i 6, 2011/2013. godine) i Gimnaziju *Eminescu* (razredi 9. i 10, 2015/2017. godine). Podnositelji su tvrdili da državne škole nisu prilagodile nastavu djeci s invaliditetom. Škole i okolina oko njih većinom su bili nepristupačni za osobe u invalidskim kolicima. Nastava, također nije bila prilagođena njihovim potrebama. Vlasti su očekivale da će podnositeljica pružiti svom sinu osobnu pomoć tijekom školskog vremena. Terapije koje je podnositelj trebao nisu bile dostupne. Koordinacija između različitih agencija koje su imale dužnosti u području inkluzivnog obrazovanja bila je loša. Individualno obrazovno planiranje bilo je ispod standarda, a podrške predviđene zakonom nisu bile dostupne u praksi.

Istaknut je posebno ozbiljan incident koji se dogodio u Školi br. 131. Kao odgovor na povećane zahtjeve za obrazovnim prilagodbama, škola je pokušala uvjeriti podnositelje da prihvate obrazovanje kod kuće. Ravnatelj je optužio majku podnositelja za uzrokovane smetnje i pokušao ograničiti njezin boravak u školi, ne pružajući alternativne mogućnosti za pružanje osobne pomoći podnositelju. Sukob je

15 Presuda od 8. srpnja 2014, *Stoian protiv Rumunjske*, App. No. 33038/04.

kulminirao 3. travnja 2013. godine, kada su dva policijska službenika, poslana nakon poziva ravnatelja, ušla u učionicu, uhvatila majku podnositelja, koja je u tom trenutku pomagala svom sinu, vukli je po podu, stavili joj lisice i odveli je u policijsku postaju, gdje je kratko zadržana prije puštanja uz formalno upozorenje. Nakon incidenta, ravnatelj je jasno dao do znanja da podnositelji više nisu dobrodošli u toj školi.

Podnositelji su podnijeli zahtjev ESLJP pozivajući se na pravo na obrazovanje, diskriminaciju, pravo na djelotvorno pravno sredstvo te nečovječno i ponižavajuće postupanje. Podnositelj se 2016. godine upisao u Gimnaziju *Eminescu* gdje je naišao na slične probleme kao u Školi br. 131. Podnesene su brojne intervencije trećih strana, uključujući Povjerenika Vijeća Europe za ljudska prava, Posebnog izvjestitelja UN-a o pravima osoba s invaliditetom, Zakladu *Validity*, Međunarodni savez osoba s invaliditetom, Europski forum osoba s invaliditetom i Amnesty International, među ostalima, što je ukazivalo na važnost ovog slučaja za globalni pokret za prava osoba s invaliditetom.

U svojoj presudi, ESLJP je istaknuo da podnositelju nikada nije bilo formalno uskraćen pristup obrazovanju, da su neke razumne prilagodbe bile dostupne i da su sudovi pravovremeno i adekvatno intervenirali kako bi ispravili eventualne propuste. Osim toga, sami podnositelji bili su odgovorni za neke od navodnih teškoća. ESLJP je naglasio da su nacionalne vlasti bolje pozicionirane za procjenu lokalnih okolnosti i raspodjelu resursa kako bi zadovoljile različite obrazovne potrebe. Stoga, ESLJP je smatrao da nije došlo do povrede članka 2 Protokola br. 1, uzetog zasebno i u vezi s člankom 14, utvrđujući da su rumunjske vlasti ispunile svoju obvezu pružanja razumne prilagodbe podnositelju dodjeljivanjem sredstava za zadovoljavanje obrazovnih potreba djece s teškoćama u razvoju.

U predmetu *Çam protiv Turske*,¹⁶ odbijanje upisa slijepo osobe na Glazbenu akademiju unatoč tome što je prošla prijemni ispit predstavljalo je povredu članka 14 u vezi s člankom 2 Protokola br. 1. Mjerodavne domaće vlasti nisu ni u kojem trenutku pokušale utvrditi potrebe podnositeljice niti objasniti kako je njezina sljepoća mogla onemogućiti njezin pristup glazbenom obrazovanju. Također, nisu ni razmatrale poseban smještaj kojim bi se zadovoljile posebne obrazovne potrebe koje proizlaze iz sljepoće podnositeljice.

16 Presuda od 23. veljače 2016, *Çam protiv Turske*, presuda, App. No. 23682/13.

Podnositeljica je pred ESLJP tvrdila da je došlo do povrede prava na obrazovanje prema članku 2 Protokola br. 1 kao i do diskriminacije prema članku 14, budući da Turska nije omogućila jednake mogućnosti osobama s invaliditetom. Tvrdila je i da je bila diskriminirana isključivo zato što je bila slijepa. ESLJP je ovdje proširio pojam razumne prilagodbe iz Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (dalje: KPOI) i istaknuo da ona obuhvaća i olakšavanje pristupa pravu na obrazovanje osobama s invaliditetom. Utvrđujući povredu članka 14 u vezi s pravom na obrazovanje utvrdio je da do diskriminacije na temelju invalidnosti dolazi i ukoliko se odbije razumna prilagodba. Takva prilagodba je u ovom predmetu bila nužna kako bi podnositeljica mogla ostvariti svoje pravo na glazbeno obrazovanje, a koje joj je spriječila Turska bez ikakvog razumnog i opravdanog obrazloženja. Ova presuda je značajna i stoga što je ESLJP utvrdio povredu zbog odbijanja razumne prilagodbe iz KPOI iako se podnositeljica u svom zahtjevu na nju nije niti pozvala.

Predmet *Enver Şahin protiv Turske*¹⁷ postavio je pitanje pristupa sveučilišnim prostorijama, budući da je podnositelj postao paraplegičar tijekom studija. ESLJP je utvrdio da je odbijen pristup podnositelju na temelju činjenice da se neophodni radovi prilagodbe ne mogu provesti u tako kratkom roku zbog nedovoljnih sredstava. Unatoč slobodi procjene koju nacionalne vlasti ovdje imaju, ESLJP je smatrao neprihvatljivim da je problem pristupačnosti ostao neriješen sve dok nisu dobivena sva sredstva za dovršetak čitavog niza radova. Što se tiče prijedloga za pružanje osobne pomoći, ESLJP je utvrdio nedostatak pojedinačne procjene stvarne situacije podnositelja. Takvo postupanje nije bilo razumno u smislu jamčenja osobne autonomije jer je zanemarena potreba podnositelja da živi samostalno. Stoga, utvrđeno je da je došlo do povrede članka 14 zajedno s člankom 2 Protokola br. 1.

U predmetu *Dupin protiv Francuske*¹⁸ podnositeljica, majka autističnog djeteta, tvrdila je da su domaće vlasti odbile dopustiti njezinom djetetu da pohađa redovnu školu. Također, tvrdila je da država nije ispunila svoju pozitivnu obvezu poduzimanja potrebnih mjera za djecu s teškoćama u razvoju, te da nedostatak obrazovanja sam po sebi predstavlja diskriminaciju. Istaknula je i da su posebna sredstva koja država izdvaja za autističnu djecu nedostatna. ESLJP je prigovor podnositeljice proglasio nedopuštenim jer je bio očito neosnovan,

17 Presuda od 30.1.2018, *Enver Şahin protiv Turske*, App. No. 23065/12.

18 Odluka od 24. siječnja 2019, *Dupin protiv Francuske*, App. No. 2282/17.

utvrdivši da odbijanje da se dijete primi u redovnu školu ne predstavlja propust države da ispuni svoje obveze prema članku 2 Protokola br. 1 ili sustavno uskraćivanje njegova prava na obrazovanje zbog njegovog invaliditeta. Osobito je primijetio da su nacionalne vlasti djetetovo stanje smatrale preprekom za njegovo obrazovanje u redovnom okruženju. Nakon što je procijenjena razina djetetovog invaliditeta i korist koju bi mogao imati od pristupa inkluzivnom obrazovanju, odlučili su se za obrazovanje koje je bilo prilagođeno njegovim potrebama, u specijaliziranom okruženju. ESLJP je ustanovio i da je otac djeteta prihvatio ovakvu strategiju obrazovanja. Štoviše, dijete je od 2013. godine dobivalo učinkovitu odgojno-obrazovnu podršku u okviru ustanove za posebne zdravstveno-odgojne potrebe, te je takav oblik školovanja bio pogodan za njegov osobni razvoj. ESLJP je smatrao da je stoga zahtjev očito neosnovan.

U predmetu *T.H. protiv Bugarske*¹⁹ radilo se o učeniku kojemu su pri upisu u prvi razred osnovne škole dijagnosticirani problemi u ponašanju kao i kognitivna disfunkcija koja utječe na mogućnost učenja i proces prilagodbe na školu. Škola je poduzela mjere kako bi se prilagodila njegovoj posebnoj situaciji. Međutim, problemi su se tijekom školske godine pogoršali. U drugom razredu su mu dijagnosticirani dodatni poremećaji zbog čega je imao posebne obrazovne potrebe te su u školi poduzete dodatne mjere kako bi mu se osigurala prilagođena nastava u dogovoru s njegovim roditeljima. Međutim, navedene mjere nisu imale učinka i tada je napustio tu školu. Nakon što je promijenio više škola, obrazovanje je nastavio u školi u kojoj mu je omogućen individualni obrazovni program. Podnositelj zahtjeva pred ESLJP tvrdio je da su ga: (a) učitelji i ravnatelj osnovne škole koju je pohađao maltretirali i prema njemu postupali neprofesionalno, te da (b) nisu organizirali njegovo obrazovanje na način koja odgovara njegovim posebnim obrazovnim potrebama. U svom se zahtjevu pozvao na članak 14 EKLJP u vezi s određenim odredbama Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta iz 1989. uključujući njezin čl. 28, st. 1 koji se odnosi na pravo na obrazovanje.

ESLJP ponavlja kako članak 14 zabranjuje diskriminaciju zbog invaliditeta te da neuspjeh razumne prilagodbe osobama s invaliditetom predstavlja diskriminaciju. Nadalje, pojam razumne prilagodbe treba se tumačiti u skladu s njegovim značenjem iz članka 2 KPOI.

19 Presuda od 11. travnja, *T.H. protiv Bugarske*, presuda, App. No. br. 46519/20.

Primjenom ovih načela ESLJP ističe dva aspekta zahtjeva. S jedne strane, analizira jesu li učitelji izravno diskriminirali podnositelja zahtjeva zbog invaliditeta time što su ga neopravdano tretirali nepovoljnije. S druge strane, istražuje je li škola osigurala odgovarajuću razumnu prilagodbu za T.H. Razmatrajući mogućnost izravne diskriminacije, ESLJP je prihvatio da je podnositelj zahtjeva bio u relevantno sličnoj situaciji kao druga djeca bez invaliditeta te da se prema njemu postupalo drugačije zbog invaliditeta. Isto tako, način na koji je ravnateljica postupala s incidentima na koje se žalio podnositelj zahtjeva bio je razumno opravdan. Također, ESLJP nije smatrao opravdanom tužbu o uznemiravanju, budući da dostupni dokazi upućuju na zaključak da su podnositeljev učitelj i ravnatelj u više navrata opravdano i razmjerno reagirali na ponašanje T.H. Što se tiče pitanja razumne prilagodbe, ESLJP primjećuje da su prije i nakon dijagnoze T.H.-a poduzete mjere kako bi se osiguralo njegovo učinkovito obrazovanje. Škola je organizirala razne sastanke s roditeljima, a bila je uključena i njezina pedagoška savjetnica. Nakon dijagnoze izrađen je individualni odgojni plan uz dogovor i dopune roditelja. Stoga, škola je poduzela nekoliko mjera kako bi zadovoljila potrebe T.H.-a. Ove mjere nisu utjecale na rješavanje ili smanjenje problema u ponašanju i nakon savjeta liječnika, roditelji su sami odlučili ispisati T.H. iz škole. S tim u vezi, ESLJP ukazuje da su poteškoće T.H. u određenoj mjeri uzrokovane ponašanjem njegovih roditelja, koji su se opirali mjerama koje je predložila škola i inzistirali na tome da svi problemi proizlaze isključivo iz stava ravnatelja, podnositeljevog učitelja, školskog osoblja i ostalih učenika. Usvajanje ovakvog stava ugrozilo je odnos između zainteresiranih strana. ESLJP prihvaća da je škola primijenila razumne prilagodbe kako bi se pobrinula za posebne potrebe T.H. Budući da je njegovo ponašanje također imalo izravan negativan utjecaj na sigurnost i dobrobit drugih učenika i njihovu mogućnost dobivanja učinkovitog obrazovanja, ravnatelj i podnositeljeva učiteljica morali su se uključiti u teško balansiranje između njegovih interesa i interesa njegovih kolega iz razreda. U tom pogledu, ESLJP ponavlja da članak 14 EKLJP zahtijeva ostvarivanje razumne prilagodbe. Nadalje, to ne znači da treba napraviti sve moguće prilagodbe kako bi se ublažile razlike koje proizlaze iz nečijeg invaliditeta. Stoga, nije došlo do povrede članka 14 EKLJP uzetog u vezi s člankom 2 Protokola br. 1.

3. UMJESTO ZAKLJUČKA

Postupno pravo na obrazovanje dobiva status prioriteta međunarodne zajednice, ali je očigledno da od donošenja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i od usvajanja Konvencije o pravima djeteta (1990), obveza njegove pune afirmacije nije ispunjena. Iz hrvatske i srpske perspektive mnogo je primjera pojedinačnih politika kojima je cilj unaprijediti kvalitetu obrazovanja. Ipak problem s raspoloživošću predškolskih ustanova prisutan je u većim gradovima. Najnovijim reformama RH i RS daju potencijal učenicima/ama stručnog obrazovanja i obuke u ovladavanju kompetencijama potrebnim za uspješan ulazak na tržište rada. Na drugoj strani, niske stope zaposlenosti nedavnih diplomanata/ica ukazuju na višegodišnje probleme visokoškolskog obrazovanje.

Jedna od ključnih izazova, na što ukazuje doktrina i judikatura ESLJP, je pripremiti nastavnike za prijem učenika migranata u školu. Školski etos je uvijek važan čimbenik kod dolaska novih učenika, a stručni i kompetentni nastavnici se prepoznaju kao nezaobilazan čimbenik uspješnosti. Također, judikatura ESLJP prepoznaje obvezu nadležnih obrazovnih vlasti da kroz stalni, kontinuirani proces osiguravaju kvalitetu rada nastavnika kroz edukacije.

Nadalje, tržišni troškovi kvalitetnog obrazovanja su, bez izuzetka, visoki u svakoj društvenoj zajednici.²⁰ S obzirom na specifičan status i utjecaj koje obrazovanje građana ima na brojne sfere društvenog života, judikatura ESLJP pokazuje prijekim učiniti dodatne napore da se obrazovanje učini kako kvalitetnijim tako i dostupnijim djeci i mladima iz ekonomski slabijih društvenih grupa kao i osobama s invaliditetom.²¹ Primjerice, nakon utvrđivanja povrede prava na obrazovanje i

20 Graeme Atherton, Steven Jones, Alex Hall, „Does Cost Matter? Students’ understanding of the higher education finance system and how cost affects their decisions. National Education Opportunities Network (NEON)“, http://www.educationopportunities.co.uk/wp-content/uploads/DoesCostMatter_ANEONReport.pdf, 19.10.2024.

21 D. Simović, „Ljudska prava u Ustavu Srbije od 2006. godine: Kriička analiza“, *Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava* (ur. Zoran Radivojević), Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš 2008, 325–348.; D. Simović, M. Stanković, V. Petrov, *Ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018.; M. Stanković, „Pravo na obrazovanje“, *Evropsko zakonodavstvo* 65/2018, 167–179, Mina Zirojević, „Finansiranje naučne delatnosti u Hrvatskoj“,

diskriminatornog postupanja u predmetu *Cam protiv Turske*, Turska je predala izvještaj o provedenim mjerama 28. listopada 2021. godine. Tu su nadležne vlasti istaknule da su usvojene zakonodavne i administrativne izmjene kako bi se osobama s invaliditetom osiguralo potpuno i djelotvorno sudjelovanje u društvu, na nediskriminirajućoj osnovi. Poslali su i statistiku o broju studenata s invaliditetom koji nastavljaju svoje sveučilišno obrazovanje. Međutim, s obzirom na zaključke ESLJP u ovom predmetu Turska je pozvana da dostavi i informacije o tome isključuju li institucije navedene u predmetu, kao što je to Turska nacionalna glazbena akademija, redovito prijem studenata s invaliditetom zbog nedostatka odgovarajuće infrastrukture. Tražene su i informacije o trenutnom stanju u Turskoj u pogledu dostupnosti obrazovnih prostorija za osobe s invaliditetom. U slučaju neusklađenosti sveučilišta u Turskoj s potrebnim standardima gradnje moraju se dostaviti informacije o svim praktičnim ili drugim oblicima mjera koje ta sveučilišta predviđaju ili provode kako bi identificirala i zadovoljila stvarne potrebe studenata s invaliditetom s ciljem da im se omogući nastavak studija pod uvjetima sličnim onima koji su predviđeni za sve ostale studente. Sve to ponovljeno je i nakon donošenja presude u predmetu *Enver Sahin protiv Turske* te se u skladu s tim očekuje novi izvještaj o provedenim mjerama kako bi se spriječila daljnja diskriminacija osoba s invaliditetom u obrazovanju u Turskoj. Nadalje, nakon presude u predmetu *Folgero protiv Norveške* utvrđeno je kako je odbijanje potpunog izuzeća od poučavanja predmeta „Kršćanstva, religije i filozofije“ u državnim osnovnim školama dovelo je do utvrđivanja povrede članka 2 Protokola br. 1. Nakon toga njegov naziv u Norveškoj promijenjen je iz „Kršćanstva, religije i filozofije“ u „Religija, životne filozofije i etika“ izmjenama Zakona o odgoju i obrazovanju 2008. Tim izmjenama određeno je da sadržaj nastave mora biti prezentiran na objektivan, kritičan i pluralistički način, u skladu s ljudskim pravima. Norveški parlament je u prosincu 2008. usvojio i novu klauzulu koja definira cilj nastave, a koja više ne daje većinsku prednost kršćanskoj vjeri. Kršćanstvo se spominje kao jedan, ali ne i jedini izvor na kojem se moraju temeljiti temeljne vrijednosti odgoja i obrazovanja. Odredbe o djelomičnom izuzeću naglašavaju da će škole poštivati vjerska i filozofska uvjerenja učenika i njihovih roditelja te osigurati pravo na jednako obrazovanje.

Finansiranje naučnih istraživanja – uporedno pravo i praksa (ueds Jelena Čeranić, Miloš Stanić), Institut za uporedno pravo, Beograd 2018, 193–200.

Svaki novi spor o primjeni klauzule o izuzeću u novom regulatornom okruženju može se pokrenuti pred sudovima.

Zaključno možemo reći da iako Hrvatska i Srbija prate standarde u obrazovanju te iako je položaj prava na obrazovanje na normativnom planu zadovoljavajući, prostora za napredak ima pa ostaje poduzimanje institucionalnih i drugih mjera koje će omogućiti afirmaciju, realizaciju i unaprjeđenje prava na obrazovanje, a za koje se značajnom između ostalog pokazala i sudska praksa ESLJP, a kao dodatno i primjeri mjera koje su poduzele države članice kod kojih su utvrđene povrede prava na obrazovanje.

Sanja Grbić, PhD

Associate Professor at the University of Rijeka – Faculty of Law

Dejan Bodul, PhD

Associate Professor at the University of Rijeka – Faculty of Law

RIGHT TO EDUCATION: CHALLENGES OF THE FUTURE THROUGH THE JUDGEMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary

Education and its reforms have recently entered the focus of political debates. Legislative steps are present, but there is still no *de facto* realization. Nevertheless, every democratic state is responsible for managing the education system in accordance with the principle of a good steward, ensuring the availability of all levels of education both in terms of space, time, and finances. Legislators undertake activities aimed at affirming the general right to education, equal access to education, prohibition of any form of discrimination and inequality in education, etc. The authors will primarily analyse the jurisprudence of the European Court of Human Rights (hereinafter: ECtHR) to show the extent to which the Republic of Croatia and the Republic of Serbia contributed to the true implementation of the full and general right to education by taking legislative, administrative, institutional and other measures. The secondary goal is to briefly compare the

educational legislation in the Republic of Croatia with the legislation in the Republic of Serbia. The comparative legal presentation provides an insight into the similarities and differences between the legal regulations, and historical belonging to the same country, considering the common tradition and standards of a particular branch of law, is a logical reason for taking the Croatian and Serbian legislation as a model.

Key words: *Right to education. – European Convention on Human Rights. – European Court of Human Rights. – Upbringing.*

LITERATURA

- Atherton, G., Jones, S., Hall, A., „Does Cost Matter? Students’ understanding of the higher education finance system and how cost affects their decisions. National Education Opportunities Network (NEON)“, http://www.educationopportunities.co.uk/wp-content/uploads/DoesCostMatter_ANEONReport.pdf.
- Bodul, D., „O otpustu, tzv. ‘studentskih kredita’ putem instituta potrošačkog stečaja /u koautorstvu sa studentima“ u *Proces preobrazbe hrvatskoga visokoobrazovnog sustava Zbornik koautorskih radova nastavnika Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i studenata*, (ur. Mihelčić G. et al), Pravni fakultet Univerziteta u Rijeci, Rijeka 2014, 179 –199.
- Durđić, S., „Pravo na obrazovanje kao ljudsko pravo“, dostupno autorima.
- Jokić, V., Petovar, K., „Socijalna isključenost i obrazovanje“, *Arhitektura i urbanizam* 27, 2009, 46–56.
- Petrov, V., Simović, D., *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd 2018.
- Simović, D., „Ljudska prava u Ustavu Srbije od 2006. godine: Kriitička analiza“, *Ustavne i međunarodne garancije ljudskih prava* (ur. Z. Radivojević), Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš 2008, 325–348.
- Simović, D., Stanković, M., Petrov, V., *Ljudska prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018.
- Stanković, M., „Pravo na obrazovanje“, *Evropsko zakonodavstvo*, 65, 2018, 167–179.

- Stojanović, M., *Celoživotno preduzetničko učenje na Zapadnom Balkanu – Korak napred*, Beogradska otvorena škola, Beograd 2019.
- United Nations General Assembly, 2030 Agenda for Sustainable Development with a set of 17 Sustainable Development Goals, <https://sdgs.un.org/goals>.
- Zirojević, Mina, „Finansiranje naučne delatnosti u Hrvatskoj“, *Finansiranje naučnih istraživanja – uporedno pravo i praksa* (ur. J. Čeranić, M. Stanić), Institut za uporedno pravo, Beograd 2018, 193–200.

Article history:

Received: 13. 11. 2024.

Accepted: 12. 12. 2024.